

Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь
Дзяржаўны літаратурны музей Янкі Купалы
Міжнародны фонд Янкі Купалы

**ТВОРЧАСЦЬ ЯНКІ КУПАЛЫ —
духоўны і эстэтычны феномен**

IX Міжнародныя Купалаўскія чытанні

Матэрыялы навуковай канферэнцыі

(14 кастрычніка 2009 года)

**МІНСК
ВЫДАВЕЦТВА «ЧАТЫРЫ ЧВЭРЦІ»
2011**

УДК [821.161.3.09+929Купала](082)

ББК 83.3(4Бел)я43

Т 28

Укладальнік А. Р. Мацевасян

Рэдакцыйная калегія:
В. П. Рагойша (галоўны рэдактар),
А. Р. Мацевасян, А. С. Дразына

Т 28 Творчасць Янкі Купалы — духоўны і эстэтычны феномен : IX Міжнародныя Купалаўскія чытанні — навуковая канферэнцыя, Мінск, 14 кастрычніка 2009 г. / [укладальнік А. Р. Мацевасян ; рэдкалегія В. П. Рагойша (гал. рэд.), А. Р. Мацевасян, А. С. Дразына]. — Мінск : выдавецтва «Чатыры чвэрці», 2011. — 156 с.

ISBN 978-985-6981-59-6.

У матэрыялах навуковай канферэнцыі знайшлі асэнсаванне купалаўскія традыцыі ў беларускай і еўрапейскіх літаратурах, гармонія нацыянальнага і ўніверсальнага ў творчасці паэта, роля асобы і творчасці песняра ў працэсах сувязей беларускай літаратуры з літаратурамі іншых краін і інш. Апрача гэтага, былі ўзняты праблемы, звязаныя з літаратурным музейзнаўствам увогуле і музейфікацыяй творчай спадчыны Янкі Купалы.

ISBN 978-985-6981-59-6

© Укладанне. А. Р. Мацевасян, 2011.

© Дзяржаўны літаратурны музей Янкі Купалы, 2011.

© Міжнародны фонд Янкі Купалы, 2011.

© Афармленне. Выдавецтва «Чатыры чвэрці», 2011.

С. А. Сычова,

кандыдат філалагічных навук,

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт імя М. Танка

Трансфармацыя купалаўскага рамантычнага героя ў сучаснай літаратуры

Паняцце «рамантычны герой» з'явілася ў XIX ст. як выяўленне поглядаў новага метаду ў літаратуры, трактавалася ў адпаведнасці з асаблівасцямі канцэпцыі нацыянальнай літаратуры, разам з тым захоўваючы асноўныя падыходы ў асэнсаванні рэчаіснасці.

Беларуская літаратура, развіваючыся ў кантэксце еўрапейскіх і, ў першую чаргу, славянскіх духоўна-культурных, інтэлектуальных традыцый, надзвычай адчувальнай была да ўздзеяння канцэптуальна і светапоглядна блізкіх ёй мастацка-эстэтычных мадэлей (Шаладзена). Як і ў большасці славянскіх літаратур рамантызм развіваўся ў ёй пад уздзеяннем нацыянальна-вызваленчага руху і цесна звязваўся з ім, што абумовіла з'яўленне спецыяльнага рамантычнага героя.

Традыцыйныя рысы рамантычнага светаадчування, такія як адмаўленне асветніцкага рацыяналізму, буржуазнага прагрэсу, трагічнае перажыванне страты ідэальнага ў жыцці, з аднаго боку, і прага дасканаласці, імкненне да ідэалаў, з другога, былі часткова ўласцівы беларускім рамантычным героям. Еўрапейскія рамантыкі верылі ў панаванне духу над матэрыяльным жыццём. Рамантычны герой часцей ўсяго быў не ўвасабленнем тыповых рысаў сучасніка, а наадварот — па кантрасце з сучаснікам. Рамантыкі не прымаюць рэчаіснасць, а імкнуцца проціпаставіць ёй рамантычны ідэал.

Адначасова рамантызм спалучае ў сабе суб'ектыўзм і імкненне да аб'ектыўнасці, погляд на падзеі вачамі рамантычнага героя. Асэнсаванне прычын грандыёзных падзей сучаснасці, далучанасць асобы да гістарычнага працэсу — асноўны пункт рамантычнага гістарызму. Рамантычны герой акумуляуе ў сабе лепшыя чалавечыя пачуцці і творчыя магчымасці,

ён пагарджае афіцыйным светам і пакутуе з-за яго недасканаласці. Асноўныя рысы рамантычнага характару — індывідуалізм, нястрыманае імкненне да свабоды. Па меркаванню М. Горкага, актыўны рамантык імкнецца ўзмацніць волю чалавека да жыцця, узбудзіць у ім мяцеж супраць рэчаіснасці, супраць усялякага прыгнёту.

Беларускі рамантызм спачатку развіваўся ў рэчышчы польскамоўнай літаратуры, менавіта таму літаратура пачатку ХХ ст. (час зрухаў у свядомасці народных мас) заглыбілася ў духоўны свет чалавека. Адным з найбольш яскравых паэтаў-рамантыкаў быў Янка Купала. «Купалаўскі рамантызм абуджаў і развіваў эмацыянальную прыроду паэзіі <...> Гэты напрамак у Купалы ўзнік і сфарміраваўся на глебе незадаволенасці і нязгоды з існуючым станам рэчаў, ён праўся і клікаў у бясконцыя далі жыцця, да недасяжнага ідэалу» (1, с. 55).

У сваёй ранняй паэме «Нікому» (1906) паэт уздымае пытанні чалавечага лёсу, якія вырашаюцца ў рамантычным рэчышчы. Нягледзячы на тое, што ў аснове сюжэта ляжаць рэальныя падзеі, і героі становяцца ахвярамі існуючых парадкаў («сусветнага зла»), Тамаш пратэстуе, адстойваючы сваё права на каханне, супрацьстаяе сябе існуючым законам, нават парушае хрысціянскую заповедзь (не забівай). У гэтым творы герой-рамантык ахвяруе сваёй каханай дзеля права на свабоду выбару, дзеля высокага пачуцця кахання:

Гэй, скажыце, шэльмы,
Кату свайму там:
Не дам яму жонкі,
На ганьбу не дам.

Хоць згнію ў астрозе
Ці ў віры на дне, —
Няхай жа не будзе
Ні пану, ні мне! (5, с. 19)

У другой палове ХХ ст. трансфарміраваліся адносіны да кахання як пачуцця рамантычнага па свайму зместу, за якое

варта змагацца, як адчування, якое стаіць вышэй абставінаў, дае незалежнасць. Менавіта такіх па-свойму рамантычных герояў намаляваў А. Жук у апавяданні «Летнія прыгоды ў сучасным духу». Анюта і Віктар сустракаюцца, кахаюцца, тым самым супрацьпастаўляючы свае паводзіны народнай маралі, грамадству, нібы кідаюць ім выклік, аднак абодвума кіруе не высакародны парыў, а жаданне новых цялесных адчуванняў. У дадзеным выпадку не дух пануе над матэрыяльным жыццём, ён наогул адсутнічае, бо Віктар, абменьваючыся тэлефонамі, знарок памыляецца ў лічбах, таму што «у яго жонка, дзіця, сям'ёй ён даражыць умее» (3, с. 149), а «ў Анюты свае планы былі на будучае <...> назвала першыя лічбы, якія прыйшлі ў голаў» (3, с. 149). Можна таксама ўзгадаць і другую гераіню Я. Купалы з паэмы «Магіла льва» — Італку, якая дзеля багацця ахвяравала каханнем, чым уабунтавала душу Машэкі і падштурхнула да злачынстваў. Аднак гераіня А. Жука і не кахае, і не прагне багацця, а толькі атрымлівае асалоду.

«Дух рамантычнага пратэсту ўвасабляўся ў самых разнастайных карцінах, вобразах і сюжэтах яго паэтычных твораў» (1, с. 55). Яшчэ адна ранняя паэма Я. Купалы «Адплата кахання» (1907) прысвечана няскоранаму духу закаханых Янкі і Зосі, дзе яны гівуць, аднак не здраджваюць свайму пачуццю, кідаюць выклік грамадству, якое выступае супраць няроўнага шлюбу, а менавіта заможны шляхціц губіць юнака. Паэт падкрэслівае чысціню адносін паміж хлопцам і дзяўчынай, тое, што толькі каханне рухае іх учынкамі:

А важнае любасць, што лепш багацтва князя,
Ва ўсім памагае рукамі і радай.
Прад ім не азвецца ні плачам, ні звадай (5, с. 34).

Супрацьлеглыя адносіны бачым у апавяданні А. Кудраўца «Марута і Зіна», у якім хлопец падманвае дзяўчыну дзеля ўтульнага жыцця. «Кожны вечар прыязджаў <...> і мне якіх толькі слоў не нагаварыў. А ў самога дзве жонкі» (4, с. 389). У гэтым выпадку можна таксама гаварыць пра супрацьпастаў-

ленне героя грамадству, яго законам, пра выключны характар паводзінаў. Аднак, калі купалаўскім рамантычным героем рухаюць высокія пачуцці, то сучаснік — меркантильны, ён акрамя сваёй выгоды нічога не бачыць, больш таго, — выкарыстоўвае каханне Зіны дзеля задавальнення.

Ідэю вольнага чалавека выявіў у сваёй паэме «Яна і я» (1913) Янка Купала, чалавека, які зведаў радасць гаспадара і працаўніка, адчуваў сябе часткай прыроды. У гэтым творы аўтар адлюстраванне як усёпранікальную еднасць чалавека і прыроды, так і глыбіню сапраўднага пачуцця паміж мужчынам і жанчынай. Галоўныя героі жывуць у згодзе паміж сабой, іх існаванне прасякнута гармоніяй і каханнем, якія суправаджаюць іх паўсюль: і ў працы, і падчас адпачынку. Можна сказаць — гэта ода вольнаму чалавеку-працаўніку, чалавеку — частцы прыроды:

На крыжавых пуцінах з ёй сустраўся —
Куды ісці, не ведала яна,
І я не ведаў — ў полі ці ў лесе,
І мне ляжала сцэжына не адна...

І рукі злучвалі нас вавекі,
Багаслаўленне дац нам сваё
Ісці у свет праз горы, доли, рэкі,
Ісці супольна праз усё жыццё (5, с. 94).

Яна і ён жывуць паўнаўвартасным жыццём, якое прасякнута любоўю, верай у будучыню, неабсяжным каханнем. Можна сказаць, што гэтая паэма як узор адносінаў мужчыны да сваёй жанчыны, прыгажосць якой бачна ва ўсім і на працягу ўсяго зямнога існавання:

Пакінем спадчыну мы для патомкаў
Інакшую ад той,
Што ўзялі мы ад продкаў на абломках
Гісторыі сваёй (5, с. 116).

Па-іншаму жыве чалавек, які адчувае сябе часткай прыроды, у аповесці А. Жука «Паляванне на Апошняга Жураўля». Галоўны герой твора Сцяпан Дзямідчык, для яго зямля — гэта святое, ён адчувае сябе гаспадаром на ёй. Гэты чалавек нікому не прыслужваў, рабіў, баранаваў, касіў, араў з малых год, так, як вучыў яго бацька — па-гаспадарску. Рабіў разам з людзьмі, слухаючы і паважаючы іх. Усяго было з ім: давалі вымовы і за кукурузу, і за незаараную канюшыну, але ён ведаў, што мяняецца час, ды не праходзіць на зямлі праўда, чэснасць чалавека, не прападае бясследна тое, чаму навучыў яго бацька, што спасціг сам ён праз сваё жыццё. Сцяпан — герой-бунтар, чалавек, які змагаецца за праўду, адстойвае правы, любіць і беражэ наваколле.

Дзямідчык выступае супраць існуючых парадкаў, увасобленых ў вобразе старшыні Прымачка, які не адчуваў зямлю, для якога гэта была праца. За тры гады кіравання апошняга, калгас яшчэ «у большы доўг улез і марад дзяржаваю, даў мінус па мясе і малацэ» (2, с. 29). Сцяпан паказаны як барацьбіт, чалавек, які не прымае законаў існуючага грамадства, пратэстуючы ён імкнецца змяніць заганныя адносіны да зямлі, прыроды. Гэта фактычна рамантычны герой — бунтар, змагар з існуючым ладам думак, чалавек, які жадае змяніць жыццё да лепшага. Як і большасць герояў, ён гіне, сімвалізуючы Апошняга Жураўля. Дзямідчык паспеў расказаць паданне пра Апошняга Жураўля — сімвал чалавечага роду на нашай зямлі, свайму ўнуку. Канцоўка твора неадназначная, таму што, з аднаго боку, смерць героя нібы страта будучыні, з другога, памяць і звесткі пра Апошняга Жураўля захавалі маладое пакаленне, а значыць, ёсць спадзяванне на будучыню.

Купалаўскі рамантычны герой шматгранны: у ранніх творах — гэта і ахвяра, якая не можа нічога змяніць у існуючых абставінах, і адначасова барацьбіт за лепшую долю, які змагаецца тымі сродкамі, што мае, нават ахвяруючы сваім жыццём; гэта і чалавек-працаўнік, які сваім існаваннем на зямлі сцвярджае непераходнасць і вартасць чалавечага жыцця, і самае галоўнае — веру ў лепшую будучыню.

Сучасная беларуская літаратура, а, менавіта, проза, спазнала інтэлектуальны ўплыў творчасці Янкі Купалы, хаця рамантычны герой другой паловы ХХ ст. (у разгледжаных творах), проціпастаўляючы сябе грамадству, часцей думае толькі пра свае надзённыя патрэбы, а чалавек-працаўнік павінен даказваць права на сваё існаванне, змагацца за наваколле і імкнуцца абудзіць сумленне і душу ў кіраўніцтва.

Літаратура

1. Гніламёдаў, У. В. Янка Купала. Новы погляд : дапаможнік для настаўніка / Уладзімір Гніламёдаў. — Мінск : Народная асвета, 1995. — 176 с.
2. Жук, А. Водсветы зорак : выбранае : апавесці, апавяданні : для ст. шк. узросту / Алесь Жук. — Мінск : Юнацтва, 1997. — 351 с.
3. Жук, А. Проклятая любоў : апавесць, апавяданні / Алесь Жук. — Мінск : Мастацкая літаратура, 1991. — 267 с.
4. Кудравец, А. П. Познія яблыкі : выбранае / Анатоль Кудравец. — Мінск : Мастацкая літаратура, 1999. — 491 с.
5. Купала, Я. Паэмы. Драматычныя творы / уклад. А. Сляпцовай ; паслясл. В. Каваленкі / Янка Купала. — Мінск : Мастацкая літаратура, 1989. — 491 с.

Г. В. Кушаль

З гісторыі касцёла святых Апосталаў
Пятра і Паўла ў Маскве,
у якім вянчаліся Янка Купала
і Уладзіслава Станкевіч 72

Е. А. Лявонава

Паэзія Янкі Купалы ў нацыянальным
і еўрапейскім падзейна-культурным кантэксце
(верш «Паязджане») 77

М. І. Мішчанчук

Інварыянты вобраза Мікіты Зносака
ў літаратуры беларускага замежжа 86

М. І. Мушынскі

З гісторыі рэдагавання Купалавага тэксту
ў «Пісьме беларускага народа Вячаславу Сталіну» 92

Г. М. Мятліцкая

Семантыка вобразаў святла ў паэзіі Янкі Купалы
нашаніўскага перыяду 115

М. І. Плаўская

Новыя формы рабасты з наведвальнікам.
Экскурсія з элементамі тэатралізацыі 124

У. В. Рагойша

Доўгі шлях да Шаўчэнкі і Купалы —
шлях да спазнання Украіны і Беларусі 130

В. П. Рагойша

Санетарый Янкі Купалы ва ўкраінамоўным
узнаўленні Дмытра Паўлычкі 136

С. А. Сычова

Трансфармацыя купалаўскага рамантычнага героя
ў сучаснай літаратуры 148